

Zbornik je s četrdeset dvoje autora i četrdeset jednim radom premašio 700 stranica. Većina je radova napisana na hrvatskom, dok je jedan manji dio na slovenskom i talijanskom jeziku. Svaki je rad opremljen bilješkama, popisom izvora i literature te kratkim sažetkom na engleskom i ključnim riječima na hrvatskom i engleskom jeziku. Pojedini radovi sadrže slikovne i grafičke priloge. Na kraju zbornika nalazi se popis autora članaka i podatci o mjestu njihova zaposlenja.

Spomenimo i to da je *Raukarov zbornik: zbornik u čast Tomislava Raukara* predstavljen 6. travnja 2006. u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu u nazočnosti Profesora prijatelja, kolega, učenika i poštovatelja. *Bona fide*, čemu simbolično ide u prilog i ovaj zbornik, zaželimo profesoru Raukaru još puno životnih i stvaralačkih ljeta na korist hrvatske historiografije, a medievistike napose.

Tomislav GALOVIĆ

Otkriće individuuma u ranom novom vijeku

Richard Van Duermen, *Otkriće individuuma 1500. – 1800.*, Zagreb: Golden marketing, 2005, 143 str.

U nakladi izdavačke kuće Golden marketing, u biblioteci Dialogica Europea, 2005. godine objavljeno je hrvatsko izdanje knjige „*Otkriće individuuma 1500.-1800.*“ njemačkoga povjesničara **Richarda van Dulmena**. U prijevodu Sanje Lazanin, na 143 stranice i u šest poglavlja, autor raspravlja o razvitku subjektivne individualne svijesti u Zapadnoj Europi u periodu okvirno određenom s jedne strane, Kolumbovim otkrićem Amerike i prestankom postojanja Svetog Rimskog Carstva Njemačkog Naroda s druge strane. Koliko god inzistirao na tome da razdoblje prije navedenog okvira ne smatra dobom statike, neznanja i slijepog vjerovanja, i koliko god dopuštao da su i ljudi u srednjem vijeku posjedovali individualnu svijest i vodili individualan život, autor ipak radi oštar rez između srednjovjekovnog i novovjekovnog razdoblja samim baziranjem svog istraživanja razvitka subjektivne individualne svijesti na literarne izvore: na osobna svjedočanstva, autobiografije, dnevnike i privatnu korespondenciju. Oni izričito govore o zanimanju pojedinca za samoga sebe, a zbog tehničkih razloga – nepismenosti i nedostatka prikladnog medija – u srednjem vijeku nisu niti mogli postojati. Individualizam srednjeg i novog vijeka, smatra autor, kvalitativno se razlikuju, jer je onaj novog vijeka osviješten pisanjem o sebi. U njegovoj je interpretaciji, dakle, raskol između dvaju doba materijalističke naravi. Ljudi nisu opismenili zato da bi mogli progovoriti o sebi, nego su opismenili zbog tehničke i društvene prilagodbe novim gospodarskim i političkim okolnostima, pa su, između ostaloga, progovorili i o sebi. To dovodi do stvaranja nove vrste individualne svijesti. Ne razmišljanje o sebi, nego način razmišljanja o sebi, koji ovisi o tehničkim uvjetima, ono je što razdvaja dva svijeta.

S druge strane, autor polazi od utopijske pretpostavke da se moderno europsko društvo sastoji od ljudi koji se prvenstveno definiraju kao individuumi, a ne po svojim pozicijama u kolektivu. Iako se njihov život više-manje odvija u skladu s društvenim normama, oni svoj život i pa čak i čitavo društvo žele oblikovati prema vlastitim mjerilima. Pritom im

pri ruci stoje socijalni, politički i ekonomski instrumenti. Takvo društvo, smatra autor, u Zapadnoj je Europi u bitnom dovršeno početkom 19. stoljeća, što opet, smatra autor, nije plod evolutivnog razvoja ideje o individualizaciji, nego ponovo ovisi o povijesnim okolnostima, urušavanju staleški strukturiranog društva i jačanju individualne kontrole državnih i crkvenih institucija, s čime proces individualizacije ide u korak.

Prvo poglavlje nosi naslov „*Otkrivanje individuuma u 16. stoljeću*“ (str. 13-31) i otkriva vrijeme početka novog promišljanja sebe. Započinje analizom utjecaja kršćanstva, kao općeg okvira srednjovjekovnog društva, na razvitak samospoznaje. Crkva, kao jedini tumač kršćanstva, u tom je procesu imala dvojak ulogu. U onim elementima u kojima se trudila pridobiti svakog pojedinca, kršćanskim se naukom i osobno obraćala svakom vjerniku u elementima u kojima je naučavala jednakost pojedinaca pred Bogom te osobnu odgovornost svakog vjernika za svoje postupke, slobodnu volju pri opredjeljenju za dobro ili zlo, Crkva je emancipirala pojedinca. Institucijom crkvenog braka ženi je dano dostojanstvo i pravo izbora. Međutim, posredujući između ljudi i Boga i čvrstim hijerarhiziranjem institucije ne dopuštajući nikakve alternative svom učenju, čime je onemogućena unutarcrkvena opozicija, sužavana je mogućnost izbora. Istovremeno nije postojala učinkovita crkvena kontrola nad unutrašnjim životom vjernika, pa se proces samopronalaznja nije mogao razviti ni kao odgovor na pritisak represivnog aparata, niti je mogao biti potaknut vanjskim interesom za unutrašnji život.

Crkvena reformacija u 16. stoljeću osporila je papinski autoritet i posredništvo svećenika i sakramenata između vjernika i Boga. Savjest i osobno osvjedočenje, utemeljeni na Svetom pismu, postali su osnovni moralni autoriteti koji su poljuljali odanost i svjetovnoj vlasti. Samospoznaja, samokontrola i samoanaliza, nastali kao rezultat pritiska i interesa vjerskog učenja za osobnim i svojevolumnim susretom s Bogom, postali su sastavni dijelovi religioznosti radikalnih kršćana. Istovremeno, za renesanse je u zapadnoeuropskim zemljama koje nisu bile zahvaćene reformacijom orijentacija na samoga sebe i na čovjeka, kao potreba da se ide vlastitim putem, bila svjetovnog karaktera. Raste zanimanje pojedinca da se bavi sobom, da to objavi drugome, a također postoji i zanimanje publike za tuđe samoanalize. Pišu se osobna pisma, zapazanja, misli o sebi i autobiografije; opisuje se način života, izgled, karakter, slabosti, snovi, životna pravila i ciljevi. Uglednici naručuju portrete, a pojavljuju se i prvi autoportreti.

Ako je blagi, osoban pristup Crkve pojedincu pogodovao emancipaciji pojedinca, pogodovao mu je također i represivan pristup crkvenih i državnih institucija, ako nikako drugačije onda kao reakcija na taj pritisak. To bi značilo da je samosvijest konstanta koja se prilagođava različitom pristupu društva pojedincu. Budući da autor smatra da moderni građanski individualizam ima korijene u novovjekovnom individualizmu, to bi značilo i da odnos modernog društva i njegovih institucija prema pojedincu ima korijene u odnosu novovjekovnog društva i njegovih institucija prema pojedincu. O odnosu novovjekovnih crkvenih i državnih institucija prema pojedincu i ulozi u njegovoj emancipaciji, samoosvjestjenju, progovara drugo poglavlje „*Vjeroispovijed i kontrola*“ (str. 32-50). Institucija tajne ispovijedi u katolika, javne ispovijedi i crkvenog izopćenja u protestanata, inkvizicijski kazneni postupak, sustav istrage i kažnjavanja, te novovjekovni odgojno-obrazovni sustav, težili su discipliniranju pojedinca i kontroli društva nad njim. Međutim, pod vodstvom ispovjednika, suca i učitelja jačala je svijest pojedinca o vlastitoj individualnosti.

U renesansi svijet prestaje biti samo predvorjem vječnog života i postaje središnjim predmetom zanimanja profesionalnih visokoškoloovanih učenjaka kao i nove intelektualne

elite nastale u gradskim središtima. U razmišljanjima renesansnih znanstvenika, filozofa, teologa, umjetnika i intelektualaca, čovjek prestaje biti samo transcendentno biće stvoreno na sliku i priliku Božju, nego i dio prirode s kojom podliježe istim zakonima. Iz rasprava i promišljanja koja su se zanimala za čovjekovu bit, za čovjekov način života, za funkcioniranje čovjekova tijela i njegovu dušu, u 18. je stoljeću nastala nova znanost, antropologija. Treće poglavlje, „*Znanost o čovjeku*“ (str. 51-68), opisuje ranonovovjekovne znanstvene discipline, prvenstveno fiziognomiju i psihologiju, koje su svojim učenjem o karakterima, individualnoj tjelesnosti i povezanosti tijela i duše utrle put općoj znanosti o čovjeku.

U poglavlju „*Inscenacija Sebe*“ (str. 69-88), autor predstavlja oblike samotematiziranja između 16. i 18. stoljeća koji, kao autobiografija, samom činjenicom da su pisani izražavaju proces emancipacije pojedinca, glavnog lika vlastitog života ili, kao dnevnicu i osobna prepiska, sve intimnijim, iskrenijim i subjektivnijim sadržajem svjedoče o istoj pojavi.

Iako društveni poredak ostaje nepromijenjen do kraja 18. stoljeća, društvena dinamizacija je u isto vrijeme napredovala do sve veće individualizacije života. U poglavlju „*O procesu individualizacije*“ (str. 89-104), autor navodi područja na kojima je taj proces vidljiv. Promijenjeno je moralno vrednovanje koristi. Mada je službena ideologija sve do kraja 18. stoljeća kao temelj socijalnoga i političkoga djelovanja propisivala opću korist, a sotonizirala osobnu, ipak je korist pojedinca bila već od kraja 16. stoljeća vrednovana pozitivno, da bi ubrzo sebičnost postala i poželjnom, kao uzrok i izvor opće koristi. Promijenjen je i odnos pojedinca prema državi. Podanik, bez obzira na stalešku pripadnost, prema apsolutističkoj državi ima sve manje prava, zbog čega jača pravna i politička ravnopravnost pojedinca unutar društva. Odvojena od Crkve, država se više ne smatra Božjim djelom, nego kompromisom kojim pojedinci žrtvuju dio svog suvereniteta zbog opće sigurnosti. Ona, dakle, nije nikakva metafizička cjelina, nego zbroj pojedinačnih interesa, pa je i dobrobit države identična dobrobiti pojedinaca, odnosno udovoljenju osobnim interesima.

Promjene nastaju i u obiteljskom životu. Još u ranom novom vijeku obitelj je važila za samostalnu političku zajednicu i samostalnu privrednu jedinicu, pa je i sklapanje braka bio javni događaj ugovoren na političku i ekonomsku korist obitelji. Jačanjem apsolutističke države i slabljenjem tradicionalnih institucija, brak postaje institucija koja prvenstveno treba zadovoljiti partnere koji u njega stupaju. Takav brak stvara građansku užu obitelj, izoliranu od okoline, s ulogama strogog oca i brižne majke te odgojem djece koji se zasniva na individualnom razvoju i konkurenciji. Istovremeno nastaju promjene i u životnim stilovima. Čitanje i pisanje postaju sve raširenija zabava i potreba ljudi, pomoću kojih se preispituju zadane vrijednosti, a razlogom su i osamljivanju ljudi. Propisani način odijevanja rađa svijješću o važnosti odijevanja i pogoduje razvitku osobnog stila. Na području stanovanja odvaja se stambeni i radni prostor. Crkva sve više prestaje biti mjestom zajedništva na koje se rado ide.

Do kraja 18. stoljeća prosvjetiteljstvo je definiralo prava i dužnosti pojedinca te etabliralo građansko društvo kao novu socijalnu i političku elitu. U poglavlju „*Individuum i prosvjetiteljstvo*“ (str. 105-120), autor progovara o rezultatima procesa individualizacije, vidljivima krajem 18. stoljeća. U Francuskoj je građanstvo svrglo stari režim revolucijom, dok je u ostalim zemljama Zapadne i Srednje Europe apsolutistička država ostavila građanstvu široko polje djelovanja, dok god se ono nije doticalo državne domene. Pritom je i elita starog režima nalazila zajedničke interese s građanstvom te je dijelila građanski ideal novog čovjeka koji je samostalan u mišljenju u razgovorima ili prepiskama s

istomišljenicima organiziranim u slobodnom zidarstvu. Ideal novog čovjeka vidljiv je i u engleskom romanu 18. stoljeća, koji tematizira konkretnog pojedinca, snažnijeg od okolnosti koje ga sputavaju.

U pogovoru jednog od urednika hrvatskog prijevoda van Duermenove knjige, prof. dr. sc. Drage Roksandića, koji nosi naslov „*Duelmenovo 'otkriće individuuma' i granice historijske znanosti*“ (str. 135-139), navodi se autorova kratka znanstvena biografija, njegova bibliografija od 80-ih do početka novog stoljeća, autorov značaj u modernoj europskoj historiografiji svakodnevice, mentaliteta, kulturnoj povijesti i mikropovijesti. Naglašena je i osnovna autorova vrlina: komunikativnost i pristupačnost čitatelju. Pogovor završava analizom historiografskog interesa za novi vijek koji je nastao nakon Drugog svjetskog rata usporedo s naporima za ponovnu izgradnju Europe nakon ratnih materijalnih i moralnih razaranja te analizom značenja modernih historiografskih pristupa u rasvjetljavanju tog dijela europske prošlosti.

Tematizirajući „otkriće modernog individuuma“, autor prikazuje europsku novovjekovnu povijest kao razdoblje strukturalnih promjena srednjovjekovnog društva, pri čemu je stvoreno moderno društvo. Za autora je izvjesno samo to da se u navedenom razdoblju pojedinac oslobađa kolektivnog okvira. Autor odbacuje genetički pristup povijesti, ne opredjeljuje se za konkretan uzrok promatranog pojavi, nego na nizu primjera samo konstatira da se pojava, oslobađanje pojedinca, događa. To je i osnovna pogreška ovakvog pristupa povijesti jer bi se isto tako nizom primjera moglo dokazati da se ta ista pojava ne događa. Međutim, koliko god se ograđivao od toga, autor očito polazi od toga da povijest ima pravocrtnu, nepovratnu putanju, jer iza istraživanog razdoblja vidi kolektivno strukturirano srednjovjekovno doba, a ispred njega moderno doba skrojeno po mjeri pojedinca, pa zaključuje da bi novovjekovno doba moralo imati baš onakav smisao kakav mu autor daje: doba „otkrića individuuma“ kako bi cjelokupna povijesna slika bila skladna.

Mislav GABELICA

Kronika komesa Marcelina o kasnoantičkom vremenu rimske države

Prejasni muž komes Marcelin, Kronika, uvodna studija, povijesni komentar i prilozi Hrvoje Gračanin, priredila i prevela Bruna Kuntić-Makvić, stručna suradnica Jelena Marohnić, izrada Karata Matija Gračanin, Zagreb: Izdanja Antibarbarus, 2006. [Biblioteka Latina et Graeca, knj. 36], 335 str.

Knjigu *Kronika* kasnoantičkoga pisca komesa Marcelina s pravom možemo svrstati u događaj 2006. godine za hrvatsko znanje o kasnoj antici i ranom srednjem vijeku. Riječ je o vrijednom narativnom izvoru s kratkim kronološkim informacijama iz Istočnog Rimskog Carstva od 379. do 548. godine (s dopunom do 566. godine). Nastala je timski: prijevod i uređenje knjige uradila je **Bruna Kuntić-Makvić**, a povijesni komentar i uvodnu studiju **Hrvoje Gračanin**. Oboje se u svom znanstvenom i nastavnom radu dugo godina

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 39

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

 FF press

ZAGREB 2007.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 39

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Miljenko Jurković

Glavni urednik

Borislav Grgin

Uredništvo

Ivo Goldstein
Boris Olujić
Mario Strecha
Božena Vranješ-Šoljan

Tajnik uredništva

Hrvoje Gračanin

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Računalni slog

Boris Bui

Lektura i korektura

Ivan Botica

Tisak

Tiskara Rotim i Market, Lukavec

Tiskanje dovršeno u listopadu 2007. godine

Naklada

400 primjeraka

